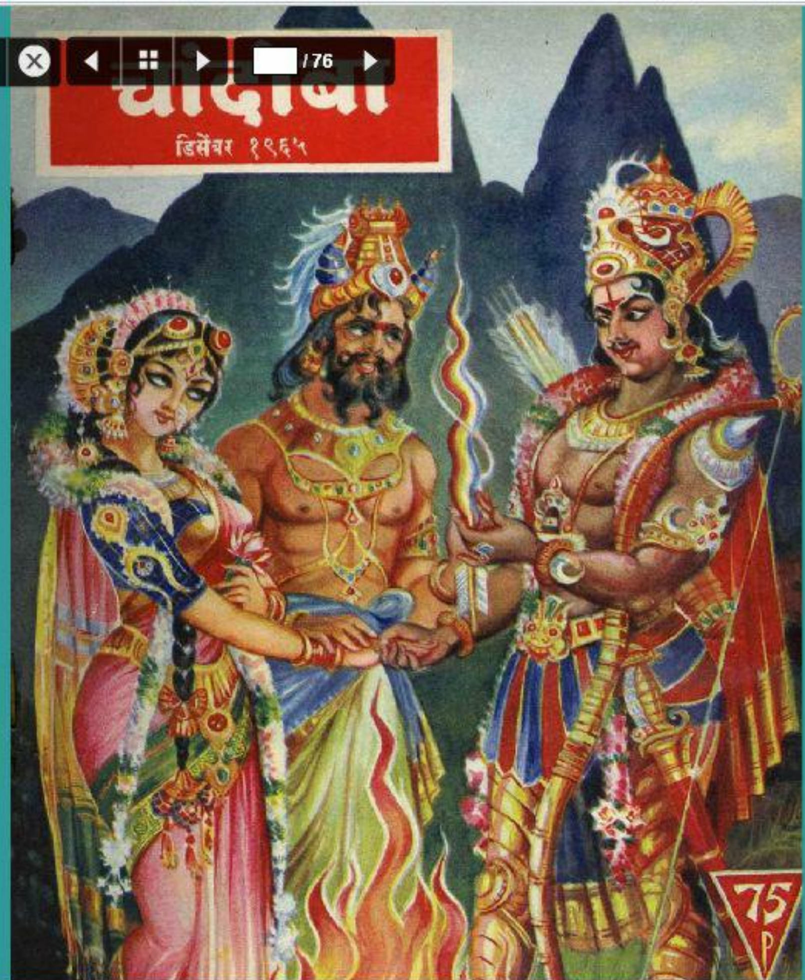

डिसेंबर १९६५
75
P

भारताचा इतिहास

शाहजहान सन् १६५७ मध्यें आजारी पडला. त्या वेळीं त्याचे चार हि मुलगे पुष्कळ मोठे होते. दाराशिकोह (४३), शुजा (४१) औरंगजेब (३९) व मुराद (३३). त्याला दोन मुलीपण होत्या. मोठीचें नांव जहानारा व धाकटीचें रोशन आरा. जहानारा दाराशिकोहची बाजू घेई. धाकटी औरंगजेबाची बाजू घेई. दारानें आपल्या मागून गादीवर बसावें असें शाहजहाननें मनाशीं ठरवलें होतें. दारा उदार मताचा होता. त्यानें वेदांत व बायबल वाचलें होतें आणि सूफी धर्माचा अभ्यास केला होता. त्यानें ब्राह्मण पंडितांच्या सहाय्यानें अथर्ववेद व उपनिषदांचें फारसी भाषेंत भाषांतर केलें होतें.

दुसरा शुजा तो बंगालचा गव्हर्नर होता. तो पराक्रमी होता, परंतु भोगविलासांत इतका गुरफटून गेला होता कीं त्याला राज्य-कारभाराची काळजी कधींच वाटली नाहीं. चौथा मुराद गुजराथचा गव्हर्नर होता. तो स्वभावानें निष्कपट, उदार व साहसी होता. परंतु नेहमीं दारूच्या निशेंत धुंद होऊन पडून असे.

तिसरा औरंगजेब सर्वांत जास्त कर्तबगार, स्वभावानें मेहनती आणि राजकारण व युद्धकला दोन्हींत निष्णात होता. राज्य कारभारांत पण तो कुशल होता.

शाहजहां आजारी पडला तेव्हां आग्रा येथें एकटा दारा होता. बापाच्या आजाराची बातमी ऐकून मुलांना वाटलें कीं बादशाह मरण पावला असावा व मोठा भाऊ ती बातमी लपवीत असावा. शुजानें बंगालमध्यें स्वतःला बादशाह म्हणून जाहीर केलें. आपला मुलगा सुलेमान याला बरोबर घेऊन तो दिल्लीला निघाला. परंतु बनारसहून त्याला परत मागें फिरावें लागलें.

१६५७ च्या ५ डिसेंबर रोजीं मुरादनें अहमदाबाद येथें स्वतः बादशाह झाल्याचें घोषित केलें. माळव प्रांतांत जाऊन तो औरंगजेबाला भेटला. दोघांनीं कुराण व खुदाच्या नांवानें आणा शपथ करून एक संधी केली. एक तृतीयांश वांटा मुरादला व दोन तृतीयांश औरंगजेबाला मिळेल असें ठरलें. गादी हातीं आल्यावर पंजाब, अफगाणिस्तान, काश्मीर व सिंध मुरादच्या वांट्यांचे ठरले.

दोघांनीं आपापलीं सैन्यें घेऊन उत्तरेकडे कूच केलें. शाहजहाननें त्यांना थोपविण्यासाठीं जोधपुरचा राजा जसवंतसिंह व कासिमखान यांना मोठें सैन्य देऊन पाठविलें. दोन्ही सैन्यांचें युद्ध उज्जैन नजीक चवदा मैलावर धर्मात या स्थानीं १५ एप्रिल १६५८ ला झालें. त्या युद्धांत औरंगजेबाला मोठा विजय मिळाला. जसवंतसिंह जोधपूरला पळून गेला तेव्हां त्याच्या राणीनें त्याला किल्ल्यांत येऊं दिलें नाहीं.

औरंगजेब व मुराद दोघे भाऊ विजयी होऊन चंबळ नदी पार करून आग्र्यापासून आठ मैलांवर समूगा नांवाच्या मैदानांत दाखल झाले. तेथें दारा ५० हजारांचें एक मोठें सैन्य घेऊन त्यांच्याशीं युद्धाला आला. या युद्धांत दारा ज्या हत्तीवर बसून युद्ध करीत होता तो जखमी होऊन पळूं लागला. म्हणून दारा हत्तीवरून उतरून घोड्यावर बसून युद्ध करूं लागला. दाराच्या हत्तीवरची अंबारी रिकामी पाहून त्याच्या सैन्याला वाटलें कीं दारा युद्धांत ठार झाला व ते पळूं लागले. शेवटीं स्वतः दाराला आग्र्याकडे पळ काढावा लागला. त्याचा तोफखाना औरंगजेबाच्या हातीं लागला.

समूगरच्या युद्धांत शाहजहानचा वारस औरंगजेबच आहे हें नक्की झालें.

औरंगजेबानें आग्र्यावर स्वारी केली. ८ जूनला त्यानें आग्र्याच्या किल्ल्यांत प्रवेश केला. किल्ल्याच्या रक्षणासाठीं केलेली तयारी अपुरी ठरली आणि शाहजहान आपल्या मुलाचाच कैदी झाला. औरंगजेबानें किल्ल्यांत जाणारें यमुनेचें पाणी अडवून ठेवलें होतें. शाहजहानला खारें पाणी प्यावें लागलें. तो लिहितो कीं "माझ्या मुलापेक्षां हिंदूच बरे! ते आपल्या मृत मातापितरांचें तर्पण करतात. पण तूं आपल्या जिवंत बापाला पाणी देण्याचें नाकारलेंस.".

सामान्य कैद्याला मिळणाऱ्या सुखसोयी व सवलती देखील शाहजहानला मिळत नव्हत्या. जहानारानें आपल्या बापाच्या-वतीनें अनेकदां औरंगजेबला लिहिलें. परंतु औरंगजेबानें तिकडे दुर्लक्ष केलें. शेवटीं शाहजहानाला त्या परिस्थितीचीपण संवय झाली. त्याला आयुष्याचें वैराग्य वाटूं लागलें. तो नेहमीं कुराण वाची. एकटी जहानारा त्याच्याबरोबर असे. जानेवारी महिन्याच्या २२ तारखेला सन् १६६६ या रोजीं वयाच्या ७४ व्या वर्षी तो वारला.

औरंगजेबाचा कावेबाजपणा मुरादला कळला होता. १३ जून १६५८ या रोजीं औरंगजेब दिल्लीला जात असतां त्यानें भावाविरुद्ध बंडाचें निशाण उभारलें. औरंगजेबानें त्याला कैद करविलें व लागोपाठ तीन वर्षें निरनिराळ्या ठिकाणीं त्याला तुरुंगांत ठेवलें. ४ डिसेंबर १६६१ या रोजीं त्याला मृत्युदंडाची शिक्षा दिली. त्यापूर्वीच म्हणजे २१ जुलै १६५८ या रोजीं औरंगजेब दिल्लीच्या गादीवर बसला.

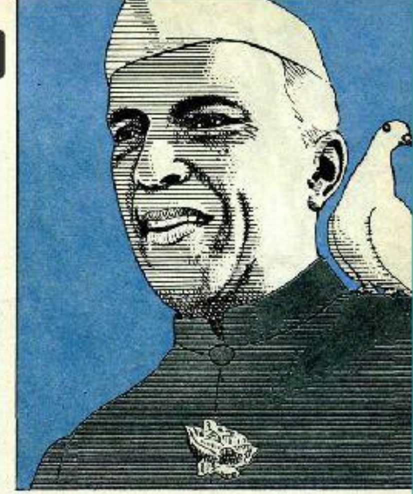

नेहरू चरित्र

[१६]

मोतीलालजी व जवाहरलालजी यांना लखनौच्या तुरुंगांत ठेवण्यांत आलें. तेथें बरॅकी होत्या. त्यांत राजकीय कैद्यांना ठेवलें होतें. मोतीलालजी, जवाहरलालजी व इतर सोळा प्रमुख जणांना एका मोठ्या आवारांत एक झोंपडीवजा जागेंत ठेवण्यांत आलें होतें.

जवाहरलालजींचा बराच वेळ सहकाऱ्यांशीं बोलण्यांत किंवा वादविवादांत जाई. ते नियमितपणें वर्तमानपत्रें वाचीत व चळवळ कशी काय चालू आहे याची माहिती ठेवीत. डिसेंबरच्या शेवटच्या आठवड्यांत अहमदाबाद येथें राष्ट्रीय महासभेचें अधिवेशन होतें. तीन महिन्यापूर्वीच गांधीजींनीं गुडघ्यापर्यंतचें लहान धोतर नेसायला सुरवात केली होती. ते तसेच अधिवेशनाला हजर होते. कांग्रेसचे अध्यक्ष चित्तरंजन दास यांना अटक झाली होती. म्हणून त्यांच्या ऐवजीं हकीम अजमलखान यांच्या अध्यक्षतेखालीं अधिवेशन भरलें. या

अधिवेशनांत कायदेभंगाचा ठराव पास झाला. प्रजेनें स्वयंसेवक होऊन तुरुंगांत जावें असें पण ठरलें.

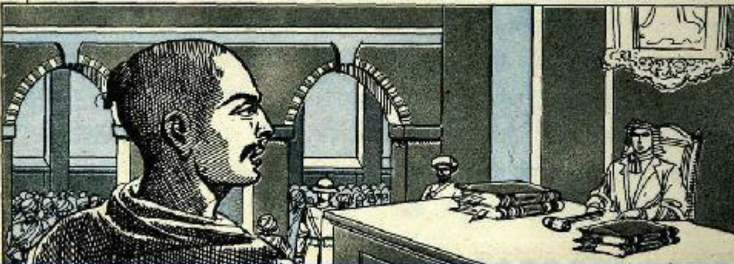
सरकारनें धरपकड सुरू केली व सर्व मुख्य मुख्य पुढारी तुरुंगांत गेले. प्रजेचा उत्साह थंड पडूं लागला. परंतु चळवळ मात्र बंद पडली नाहीं. तोंपर्यंत जवळजवळ सर्व प्रमुख पुढाऱ्यांना शिक्षा झाल्या होत्या. परंतु असहकारतेच्या चळवळीचे सर्वांत प्रमुख पुढारी महात्मा गांधी, त्यांना मात्र अटक करण्याचें साहस सरकार दाखवूं शकलें नाहीं. एका वर्षांत स्वराज्य मिळवून देण्याचें वचन

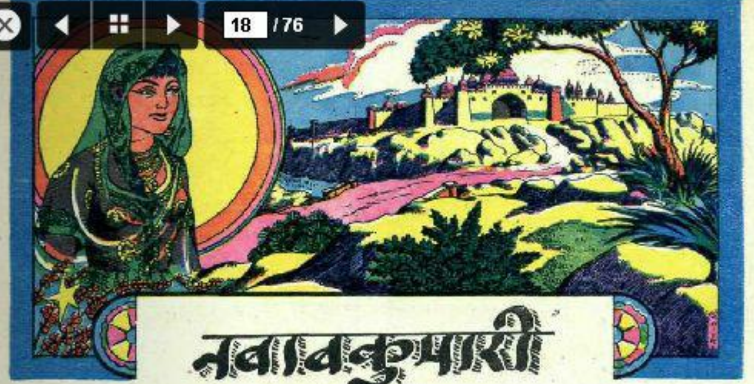

त्यांच्यावर खटला चालू असतां कोर्टांत हजरपण होते. न्यायाधीश सर रॉबर्ट बूमफील्ड यानें त्यांना फार आदरपूर्वक वागविलें. गांधीजींनीं आपला अपराध स्वीकार केला. "भारत व इंग्लंड अस्वाभाविकपणें निरनिराळ्या परिस्थितींत पडले आहेत. हा सत्याग्रह करून ही गोष्ट मी सिद्ध करून दाखविली आहे. चांगल्या कामाचा पुरस्कार जितका आवश्यक आहे तितकाच चुकीशीं असहकार पण आवश्यक आहे. असें माझें ठाम मत आहे."

गांधीजींना सहा वर्षांची सक्त मजुरीची शिक्षा सांगतांना न्यायाधीश म्हणाला—"मी तुमच्यासारख्या व्यक्तीवरचा खटला या पूर्वीं कधीं पाहिला नाहीं. पुढें असा प्रसंग कधीं येणारहि नाहीं. तुम्ही आपल्या देशवासियांचे पुढारी व देशभक्त आहां ही गोष्ट विसरणें कठीण आहे. जे राजकीय कार्यांत तुमच्याबरोबर नाहींत ते देखील तुम्हांला एक थोर महापुरुष व ऋषितुल्य मानीत आहेत. यदा कदाचित तुम्हांला दिलेली शिक्षा कमी झाली तर मला सर्वांत जास्त आनंद होईल."

तुरुंगांतून सुटल्यावर जवाहरलालजींना आनंद वाटत नव्हता. त्यांचे सर्व आप्त बंधुमित्र तुरुंगांत होते. पुढाऱ्यां वांचून कांग्रेस संघटना ढिली पडूं लागली होती. तें पाहून त्यांच्या लक्षांत एक गोष्ट आली. गांधीजींनीं चळवळ थांबविली त्याला कारण फक्त चौरी-चौरा नव्हतें. देशाच्या परिस्थितीची परख त्यांना होती. कांग्रेसची स्थितीदेखील नाजूक होती. स्वार्थासाठीं वाटेल तो कांग्रेसमध्यें शिरून तिचा उपयोग करून घेत होता. त्या सर्व गोष्टी लक्षांत घेऊन गांधीजींनीं चळवळ मागें घेतली असावी.

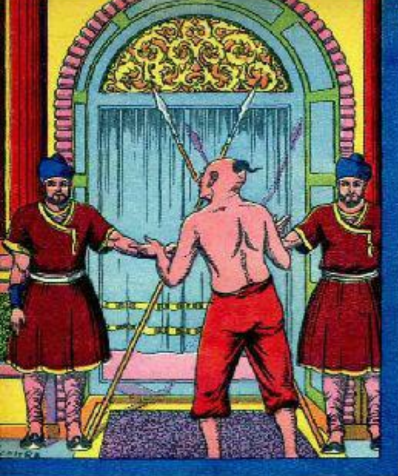
[३]

मथुरासिंहनें दारुकेश्वरला एका सैनिकाला पाठविलें होतें. मंथारणच्या वाटेवर त्याला गजपति दिग्गज भेटला. तो सैनिकाला म्हणाला—"अल्ला महादेव आपल्याला दीर्घायुष्य देवो!" दिग्गजचा तो विलक्षण आशीर्वाद ऐकून सैनिक चकित झाला व घोडा हळूहळू चालवूं लागला. सैनिकानें त्याला त्याची ओळख विचारली तेव्हां दिग्गज म्हणाला—"मी मूळ हिंदू आहें. नंतर मुसलमान झालों. पुन्हां हिंदू झालों. हिंदू होण्यासाठीं प्रायश्चित्त वगैरे जें कांहीं करावयाचें तें सर्व मी केलें. परंतु गुरूच्या आज्ञेशिवाय माझी जात काय हें ठरणें शक्य नाहीं. किल्ल्यांत अस्मानी नांवाची एक दासी आहे. माझी व तिची ओळख, होय ओळखच म्हटलें पाहिजे, आहे."

दोघे मंथारण किल्ल्याजवळ येऊन पोंचले. सैनिकानें दिग्गजला विचारलें—"युवराज जगतसिंहांना कैद करण्यांत आलें आहे. ही बातमी पोंचती करशील का?"

"कैद? कां? कोणी केलें?" दिग्गजनें विचारलें.

"कैद कां केलें हें मला सांगतां येणार नाहीं. पण कैद आम्हीच केलें. मानसिंहाची

तशी आज्ञा होती, एवढेंच मी सांगूं शकेन." सैनिक म्हणाला.

पूर्वी वीरेंद्रसिंहांना कैद केलें होतें तेव्हां किल्ल्यांत राहणाऱ्या सर्वांना कैद केल्याचें दिग्गजला आठवलें. मोठा गोंधळ उडून गेला होता. आतां शत्रूनें जगतसिंहांना पकडलें आहे. ज्या सैनिकाकडून त्याला ती बातमी कळली होती तो पहिला सैनिक असावा व त्याच्या पाठीमागून सैन्यच येत असावें सर्वांना कैद करायला. त्या सैनिकाशीं बोलण्यांत वेळ घालविणें शहाणपणाचें होणार नाहीं असा विचार करून तो म्हणाला–

"मी ही बातमी किल्ल्यांत पोंचती करतों. आतां तुम्ही आपल्या कामावर व मी आपल्या कामावर जाऊं या."

दिग्गज पळत पळत किल्ल्यांत आला. अंतःपुरांत जाऊन अस्मानीला ही बातमी कळविण्यासाठीं तो घाई घाईनें तिकडे गेला. पण दारावर पाहारेकऱ्यांनीं त्याला अडविलें. दिग्गजनें त्यांना आपली ओळख सांगून मला आंत जाऊं द्या. अभिरामस्वामींचा मी शिष्य आहें वगैरे अनेक प्रकारें पाहारेकऱ्यांना सांगितलें. पाहारेकरी म्हणाला– "तूं येथेंच थांब! आंतून कोणी येईल त्याच्याबरोबर तूं आल्याची गोष्ट कळवितों."

विमला अंतःपुराच्या वरच्या मजल्यावर खिडकींतून पाहरेकरी व दिग्गज यांचें संभाषण ऐकत होती. आस्मानीला बोलावून ती म्हणाली–"जाऊन त्याला आंत बोलावून घेऊन ये."

अस्मानीनें खालीं जाऊन लक्ष्मणी नांवाच्या एका दासीला बाहेर पाठवून दिग्गजला बोलावून आणावयास पाठविलें. लक्ष्मणीनें जाऊन दिग्गजला विचारलें–"काय रसिकराज! स्वारी इकडे कोठें? ओळखलें नाहीं वाटतें मला?"

दिग्गजनें पूर्वी कधीं तिला पाहिलें नव्हतें. तरी ओळखल्यासारखें दाखवून म्हणाला–"कां नाहीं? कितीदां भेटलों नाहीं का आपण अंतः-पुरांत? पण तुझें नांव आठवत नाहीं मला."

लक्ष्मणीनें थोडा वेळ त्याच्याशीं थट्टा मस्करी केली व मग त्याला बोलावून आंत अस्मानीकडे घेऊन गेली.

"काय रसिकराज? स्वारी कोठून येते आहे? होतां कोठें इतके दिवस?" अस्मानीनें विचारलें.

"तें सर्व मी नंतर सांगेन. प्रथम तूं माझ्याबरोबर निघायला तयार हो पाहूं. येथें राहण्यांत धोका आहे." दिग्गज म्हणाला.

"धोका? तो कसा काय बाई?"

"युवराजांना कैदेंत टाकलें आहे!"

"कोणीं?"

"मानसिंहांच्या आज्ञेनुसार त्यांच्या सेनापतीनें."

"कोठें?"

"ते बाहेर गेले होते तेव्हां त्यांना कैद केलें. ते पाटण्याच्या किल्ल्यांत आहेत. आपल्या किल्ल्यांतल्या सर्वांना कैद करण्याची आज्ञा आहे. मला तुझी काळजी वाटते. नीघ लवकर. कोठेंतरी पळून जाऊं."

ती बातमी विमलाकडे ताबडतोब पोंचविली पाहिजे असा विचार करून अस्मानी दिग्गजला म्हणाली–"तूं म्हणालास तसे काळोख पडल्यावर आपण पळून जाऊं."

"तों पर्यंत येथें राहालीस तर उशीर होईल व धोका वाढेल."

"तूं आश्रमांत जाऊन सांग कीं दोन तासांभरांत मानसिंहांचें सैन्य येत आहे. मी वेळेवर येऊन तुला भेटेन."

पण दिग्गज घाबरून गेला. म्हणाला– "ठीक! हा निघालोंच आणि पळतच निघाला.

दिग्गजनें आणलेली बातमी वणव्या-सारखी किल्ल्यांत सर्वत्र पोंचली. पण कोणाला त्या बातमीचा खरा अर्थ कळला नाहीं. म्हणून अभिरामस्वामीनें आपल्या एका विश्वासपात्र व्यक्तीला सर्व माहिती काढून आणण्यासाठीं पाटण्याला पाठविलें. काळोख पडल्यावर विमला व अस्मानी मिळून अभिरामस्वामींच्या आश्रमांत आल्या.

"आतां पुढें काय?" विमलानें हताश होऊन विचारलें.

"तुला आठवतें का तूं मागें एकदां हाच प्रश्न केला होतास. मी तुला त्याच वेळीं बजावलें होतें कीं मानसिंहांना हा संबंध मुळींच पसंत पडणार नाहीं. तेव्हां तूं म्हणाली होतीस कीं युवराज जगतसिंह स्वतंत्र आहेत. पाहिलास त्या स्वतंत्रपणाचा परिणाम? युवराजांना खरोखरींची स्वतंत्रता कधींच नव्हती. तो मानसिंहांचा नुसता मुलगा नसून पगारी नोकर पण आहे." अभिरामस्वामी म्हणाला.

"ही गोष्ट आपल्याला तेव्हां कळली असती तरी आपण कांहीं करूं शकलों असतों असें नाहीं मला वाटत. कारण दोघांचें परस्परांवर प्रेम होतें. तिलोत्तमेच्या मनाची

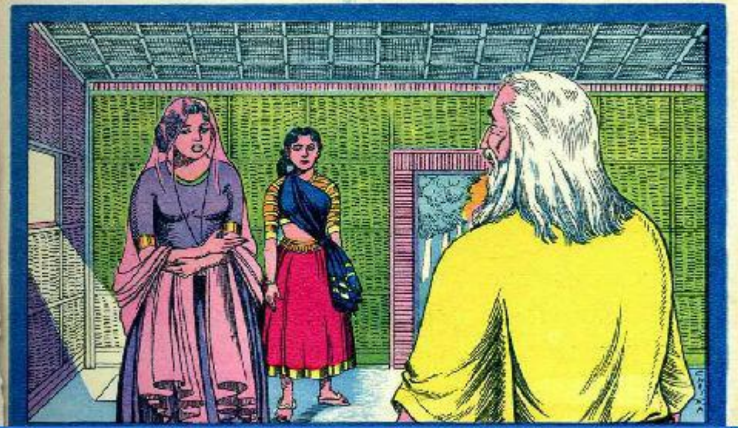

कल्पना तुम्हांला नाहीं, मला आहे." विमला म्हणाली.

"मला तें समजून घेण्याची गरजपण नाहीं. फक्त एकदां परस्परांना पाहाल्यानें दोघांचीं मनें परस्परांनीं हिरावून घेतली या गोष्टीवर माझा विश्वास बसत नाहीं. हा मोह आहे. परंतु तूं हा रोग उपजतांच उपटून टाकला असतास तर हें सर्व सहन करावें लागलें नसतें, हें मी तुला समजावून सांगायला हवें असें नाहीं."

"तिलोत्तमेच्या सुखासाठीं मी हें सर्व केलें. तिच्यावर मी आपला जीव ओंवाळून टाकण्यास तयार होतें व आहे. तिच्या-वरचीं सर्व संकटें टळलीं व नुकतीच कुठें ती सुखाचा श्वास घेऊं लागली होती कीं तिच्या डोक्यावर पुन्हां आकाश कोसळलें आहे. आतां मी आपलें दु:ख कोणासमोर उघडून सांगूं? मी वाटेल तें प्रायश्चित्त करायला तयार आहें."

अभिरामस्वामी म्हणाला—"तूं जें जें केलेंस त्यांत चूक कोणती नव्हती हें प्रथम सांग." विमला काय बोलणार? विरेंद्र-सिंहांची मुलगी व मानसिंहांचा मुलगा, नव्हें युवराज यांचा प्रेमविवाह बरोबर नाहीं

हें विमलाला माहीत होतें. वास्तव तिलोत्तमेच्या मनांत प्रेमांकुर रुजल्याबरोबर तो तिनें उपटून टाकायला हवा होता. तिनें तें केलें नाहीं. तिलोत्तमा कोण हें शैलेश्वराच्या देवळांतून जाते वेळीं जगतसिंहाला कोठें माहीत होतें! ती गोष्ट तेथल्या तेथें राहून गेली असती तर कांहीं बिघडलें नसतें. पण विमलानें पंधरा दिवसांनी येऊन भेटायला जगतसिंहाला सांगितलें होतें. तेव्हां ती तिलोत्तमा कोण कोणाची हें सांगणार होती. नंतर अभिरामस्वामीनें नापसंती दाखविली तरी ती जगतसिंहाला भेटली व तिलोत्तमेचा परिचय दिला. तिलोत्तमेशी भेट करून देण्याचें वचन दिले ती दुसरी चूक. वीरेंद्रसिंहाची ती पत्नी होती म्हणून तिला मोगलांच्या एका सेनापतीला, म्हणजे जगतसिंहाला किल्ल्यांत घेऊन येण्याचा अधिकार नव्हता. त्यानंतर पठाण किल्ल्यांत शिरले व जें कांहीं झालें त्या सर्वाला जबाबदार विमलाच होती. एकूण सुरवातीपासून शेवटपर्यंत ती चुका करीत गेली.

विमला निरुत्तर झाली. अभिरामस्वामीचे पाय धरून तिनें क्षमा मागितली व म्हणाली—"पण पुढचा मार्ग तुम्हीच काढला तर निघेल. मी कान धरला."

"मी पाठविलेला मनुष्य येईपर्यंत कांहींच ठरवितां येणार नाहीं. मानसिंहांचा राग मुलावर कोणत्या कारणास्तव आहे हें कळल्यावरच कांहीं उपाय करतां येईल." अभिरामस्वामी म्हणाला.

"तो मनुष्य परत यायला किती दिवस लागतील?"

"उद्यां येऊं शकेल. पाटण्यापर्यंत त्याला जावेंच लागलें तर आठवडादेखील लागेल."

"आठवडा? तोंपर्यंत तिलोत्तमेच्या जिवाचें काय होईल, तें देवच जाणें!"

"तूं जाऊन तिला धीर दे! उद्यां सकाळीं मी येऊन तिच्याशीं जें बोलावयाचें तें बोलेन." अभिरामस्वामी म्हणाला.

"मानसिंह आपल्या पोटच्या मुलावर दया करणार नाहींत का?" विमलानें विचारलें.

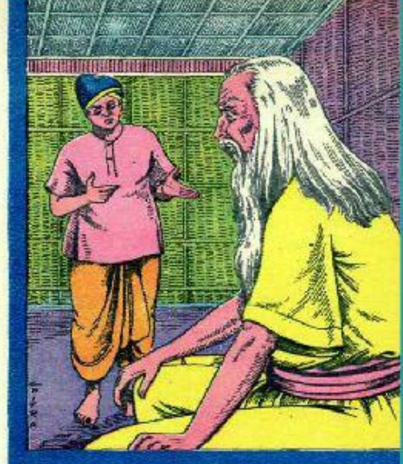
"हा कुळाभिमान व स्वाभिमान आहे. मग मुलगा असो कीं आणखी कोणी!"

"शेवटीं काय होईल तें त्या परमेश्वरालाच माहीत!"

"येऊन जाऊन तूं एक बाईच. तुला ही गोष्ट न कळणेंच बरें!"

"मानसिंह कदाचित तुमच्या शब्दाला मान देतील. तुम्ही जाऊन शब्द टाकलांत तर मानसिंह कदाचित कबूल होतील."

"कांहीं फायदा होईल असें नाहीं मला वाटत. उलट मी कांहीं बोललों तर काम बिघडण्याची शक्यता आहे. पुष्कळ उशीर झाला. आतां तूं जा आणि उद्यां सकाळीं ये." असें सांगून अभिरामस्वामींनीं विमला व अस्मानीला निरोप दिला.

पाटण्याला गेलेला मनुष्य सर्व माहिती काढून घेऊन आला. युवराजांना जन्मठेप कारागृहाची शिक्षा झाली असल्याचें ऐकून सर्व निराश झाले.

अभिरामस्वामी कांहीं विचार करून म्हणाला—"बरें तर मी तीर्थयात्रेला निघतों," आणि निघाला पण. तो कोणत्या कामावर निघाला असावा याची अंधुक कल्पना विमलेला होती.

तिलोत्तमेच्या डोक्यावर जणुं कांहीं आकाशच कोसळल्यासारखें होतें. तिला जेवणखाण सुचलें नाहीं कीं रोजचीं कामें

करण्याचा उत्साह राहिला नाहीं. पती तुरुंगांत मग ती पलंगावर कशी झोंपणार? उघड्या जमिनीवर झोंपूं लागली. तिचा सुखाचा संसार स्वप्नासारखा सुरू झाला व स्वप्नासारखाच अदृश्य झाला. आतां तिला जें दुःख सहन करावें लागत होतें त्यांत तिला आशेचें किरण एक देखील दिसत नव्हतें. पतिदर्शनाचें भाग्य या आयुष्यांत नाहीं अशी तिच्या मनाची खात्री झाली होती.

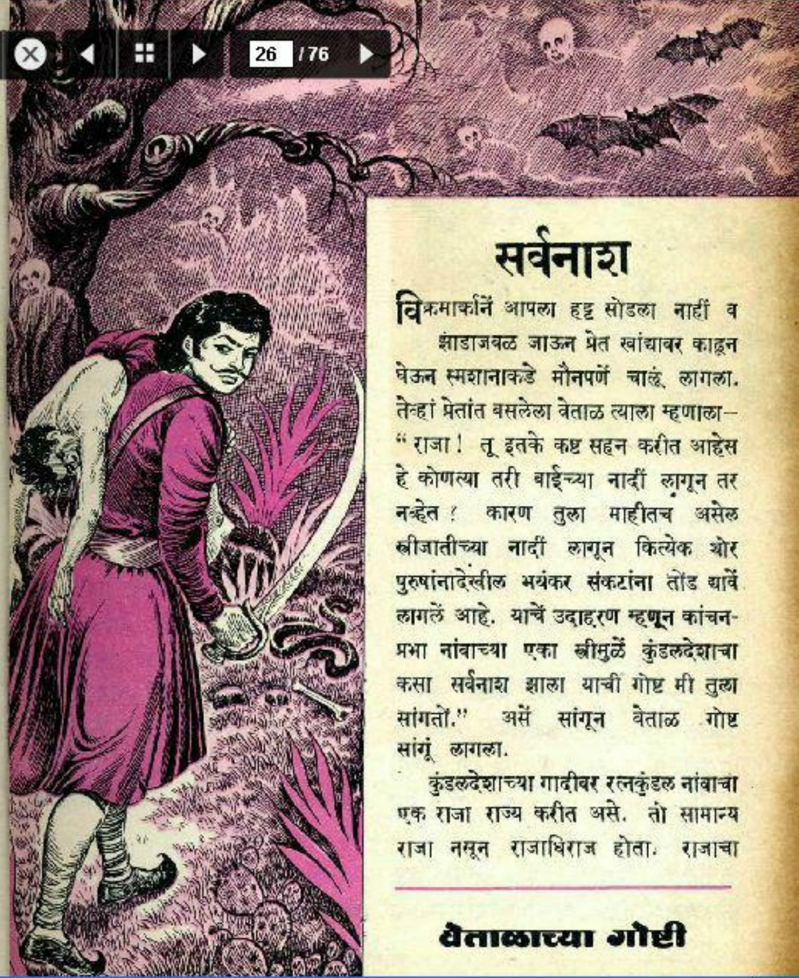
चारी बाजूंनीं निराश झालेल्या माणसांत एकाएकीं एक निराळ्याच स्वरूपाची अनपेक्षित अशी शक्ति उत्पन्न होते. तद्वतच तिलोत्तमेचें झालें. विमला व पिता वीरेंद्रसिंह यांच्या पंखाखालीं राहाल्यानें तिला कधीं कोणत्याहि संकटाची पर्वा करण्याची गरज नव्हती. नंतर संकटें आलीं त्यांच्यासमोर मान वांकवून तिला चालावें लागलें. परंतु हें संकट अगदीं निराळ्या स्वरूपाचें होतें. दुःख करीत रडत बसल्यानें पतीवरचें संकट टळणें शक्य नव्हतें. तिची झोंपलेली कर्तृत्वशक्ति जागी झाली.

तिनें दासीला बोलावून दऊत, टांक व कागद मागविला व आयशाला पत्र लिहिलें. त्यांत मानसिंहांचा कोप झाल्यानें पति त्यांच्या तुरुंगांत कष्ट सहन करीत असल्याचें लिहून तिनें पुढें विनंतीसूचक लिहिलें होतें कीं 'युवराजांच्या हितैषी व शुभचिंतक व्यक्तींत तुम्ही एक आहां असें समजून तुम्हांला हें पत्र लिहीत आहें. तुम्ही काय करावें व तुम्हांला करतां येण्यासारखें काय आहे, याची कल्पना मला नाहीं.

असें पत्र लिहून तें बंद केलें व तें घेऊन झपाझप पावलें टाकीत ती खोलीत निघून गेली.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकीं)

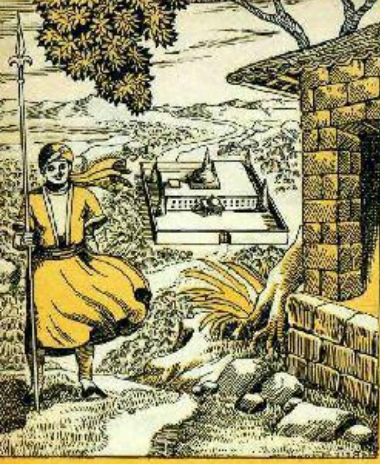

सर्वनाश

विक्रमार्कानें आपला हट्ट सोडला नाहीं व झाडाजवळ जाऊन प्रेत खांद्यावर काढून घेऊन स्मशानाकडे मौनपणें चालूं लागला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला— "राजा! तू इतके कष्ट सहन करीत आहेस हे कोणत्या तरी बाईच्या नादीं लागून तर नव्हेत? कारण तुला माहीतच असेल स्त्रीजातीच्या नादीं लागून कित्येक थोर पुरुषांनादेखील भयंकर संकटांना तोंड द्यावें लागलें आहे. याचें उदाहरण म्हणून कांचनप्रभा नांवाच्या एका स्त्रीमुळें कुंडलदेशाचा कसा सर्वनाश झाला याची गोष्ट मी तुला सांगतों." असें सांगून वेताळ गोष्ट सांगूं लागला.

कुंडलदेशाच्या गादीवर रत्नकुंडल नांवाचा एक राजा राज्य करीत असे. तो सामान्य राजा नसून राजाधिराज होता. राजाचा

प्रताप त्याच्या बारा शूरवीर सरदारांमुळें होता. राजा आपल्या मंत्र्यांहून त्यांचा आदर जास्त करीत असे. कारण आपल्या राजाच्या शब्दावर प्राणोत्सर्ग करण्याची त्यांची तयारी होती.

एकदां दरबार भरला असतां दरबारी कवीस कन्यारत्न झाल्याची मंगलवार्ता कळली. लगेच दरबारी लोकांनीं ज्योतिष्याला तिची जन्म कुंडली तयार करून तिचें भविष्य सांगायला आग्रह केला. ज्योतिष्यानें भविष्य सांगितलें. म्हणाला—"ही मुलगी एक त्रिलोकसुदरी होईल. परंतु आपल्या राज्याच्या सर्वनाशाला ती कारण होईल. ती पाऊल ठेवील तें स्थान घातक ठरेल."

तें भविष्य ऐकून सर्व दरबारी म्हणाले—"देश रक्षणासाठीं मोठ मोठे वीर आपल्या प्राणाची आहुति देण्यास तयार असतां एका टीचभर मुलीची काय कथा? तिचा कांटा मुळांतच उपटून टाकलेला बरा."

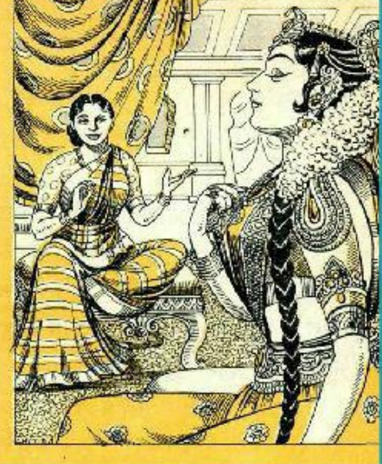
पण रत्नकुंडल राजा म्हणाला—"एका अर्भकाचा असा अमानुषपणें वध करणें मला पसंत नाहीं. तिला निर्जन स्थानीं मी ठेवून देतों व ती वयांत आल्यावर मी तिच्याशीं लग्न करून घेईन. तिला जगांत कोणाचें तोंड पहावयास मिळणार नाहीं कीं तिचें तोंड कोणाला दिसणार नाहीं या गोष्टीची जबाबदारी मी स्वतःवर घेतों."

त्याप्रमाणें राजानें एका निर्जन स्थानीं एका दरींत घर बांधून तेथें त्या मुलीला ठेवलें व तिच्या रक्षणासाठीं तीन दासींना नेमलें आणि रात्रंदिवस पाहारा ठेवण्यासाठीं त्यानें शूर शिपाई नेमले. राजाशिवाय इतर कोणालाहि त्या दरींत पाऊल टाकायला सक्त मनाई होती.

त्या मुलीच्या गौरवर्णाला शोभेल असें कांचनप्रभा नांव राजानेंच तिला ठेवलें.

कांचनप्रभा त्याच निर्जन दरींत लहानाची मोठी झाली. तिला जगाचें ज्ञान जें कांहीं झालें तें त्या तिघी दासींपैकीं तिच्यावर जास्त प्रेम करणाऱ्या एका दासीच्या तोंडून पुराणांतल्या प्रेमकथा ऐकून झालें. स्वतःच्या सौंदर्याचीपण तिला चांगली जाणीव झाली व त्याचबरोबर कोणत्यातरी गोष्टीची उणीव भासूं लागली. ती एकदां त्या दासीला म्हणाली—"काय ग? जेव्हां पहावें तेव्हां पुरुषाच्या नांवानें मला हा थेरडा राजा दिसतो. जगांत तरुण पुरुष नाहींतच का?" राजा लवकरच कांचनप्रभेशीं लग्न करणार आहे ही गोष्ट त्या दासीला माहीत होती. म्हणून तिला तिची कींव आली व म्हणाली—"तरुण सुंदर पुरुष या जगांत कां नाहींत? महाराज येतात त्या वाटेवरच्या दारावर पाहाऱ्यासाठीं एक तरुण वीर नेहमीं उभा असतो. त्या वीर पुरुषाला पाहल्यावर स्वर्गांतल्या अप्सरादेखील स्वतःला त्याच्यावर ओंवाळून टाकतील."

कांचनप्रभेच्या मनाला एक क्षण भर देखील धीर धरवेना. लगेच जाऊन त्या तरुण वीराला एकदां तरी पाहून यावें असें तिनें मनाशीं ठरविलें. सुदैवानें सायंकाळची

वेळ होती व राजा येण्याची वेळ निघून गेली होती. एक जाड शाल अंगावर पांघरून घेऊन कोणाला कळविल्याशिवाय ती घराबाहेर पडली.

तिला दरींत प्रवेश करण्याचें द्वार दिसलें. त्या द्वारावर उभा असलेला पाहारेकरी सामान्य पाहरेकरी नसून एक तरणा सुंदर शूर पुरुष होता. त्याचे दोघे भाऊ राजाच्या खास बारा सरदारांपैकीं दोन प्रमुख सरदार होते. त्याला सैन्यांत तो मान मिळाला नसला तरी आपलें शौर्य व साहस दाखवून उच्चपदावर पोंचण्याची

महत्वाकांक्षा मात्र त्याच्या मनांत होती. त्याचें वय अवघें वीस वर्षांचें होतें. त्याचें नांव केदार असें होतें.

केदारनें दुरून त्या गुप्तगृहांतून त्याच्याकडे येत असलेल्या एका स्त्रीला पाहिलें. त्या तिघींपैकीं एक असावी असें त्याला वाटलें. तो आपल्या गुप्तस्थानांतून बाहेर आला आणि तिला सामोरा गेला.

दोघं परस्परांसमोर येतांच कांचनप्रभेनें अंगावरची शाल काढून घेतली. तिचें अप्रतिम सौंदर्य पाहून केदार व त्याचें सौंदर्य पाहून कांचनप्रभा दोघं मंत्रमुग्ध होऊन परस्परांकडे पहात उभी राहालीं. शेवटीं केदार एकाएकीं म्हणाला—"तूं माझ्याबरोबर यायला तयार आहेस का? आपण लग्न करून कोठेंतरी निघून जाऊं."

राजाचें नांव ऐकूनच कांचनप्रभेच्या अंगावर शहारे उभे राहात असत. परंतु त्या तरुण वीराला पाहून तिला वाटलें कीं तो बरोबर असेल तर प्रत्यक्ष यम आला तरी त्याची भीति वाटणार नाहीं. म्हणून ती त्याला म्हणाली—"तुझ्या बरोबर तूं म्हणशील तिकडे मी जायला तयार आहें."

कांचनप्रभेला बरोबर घेऊन केदार मध्यरात्र उलटून गेल्यावर आपल्या दोघां भावांकडे गेला व त्यानें कांचनप्रभेशीं लग्न करण्याचें वचन दिलें असल्याचें व त्यासाठीं वाटेल तिथें जाण्याची तयारी असल्याचें त्यांना सांगितलें.

त्याची चूक भयंकर मोठी होती. पण दोघे भाऊ आपल्या धाकट्या भावाला म्हणाले—"तुम्ही दोघांनीं परस्परांशीं लग्न करून घ्यायचें ठरविलेंच असेल तर आमची ना नाहीं. परंतु या राज्याच्या हद्दींत तुम्हांला राहतां येणार नाहीं. शेजारच्या कोणत्याहि राजाकडे तुम्हांला थारा मिळणार नाहीं. तरी चला यत्न करून पाहूं या पहाटे उठून आपल्या राज्याची हद्द पार करून गेलात तर सुटाल कदाचित. आम्ही पण येतों तुमच्याबरोबर तुमच्या रक्षणासाठीं."

त्यांना कोणत्याहि राजाकडे थारा मिळाला नाहीं. कारण त्यांना आश्रय दिल्याची गोष्ट रत्नकुंडल राजाला कळल्याशिवाय राहणें शक्य नव्हतें व एकदां कळल्यावर तो त्यांचें राज्य नष्ट करील यांतहि त्यांना शंका नव्हती. एकामागून एक अनेक राजांच्या दरबारीं ते गेले. परंतु त्यांना घोटभर पाणी मिळणें-

देखील अशक्य झालें. ते एका देशांत कांहींतरी कामधंदा करण्याचें ठरवून तेथें राहूं लागले. परंतु त्यांच्यावर आणखी एक संकट आलें. त्या देशांतील कांहीं तरुणांची नजर कांचनप्रभेच्या सौंदर्यावर पडली व त्यांनीं तिला पळवून नेण्याचा घाट घातला. त्यांनीं यत्न करून पाहिला व त्यांना केदार व त्याच्या दोघां भावांनीं ठार केलें. एकूण त्यांना तो देशसुद्धां सोडून पळून जावें लागलें.

तिकडे रत्नकुंडल राजानें जाहीर केलें कीं केदार व त्याच्या भावांनीं जो राजद्रोह केला आहे त्याकडे दुर्लक्ष करून त्यांना क्षमा केली जात आहे. त्यांना स्वदेशीं येण्यास व निर्धास्तपणें राहण्यास माझी परवानगी आहे. ती गोष्ट ऐकून इतर सरदारांना फार आनंद झाला. कारण केदारचे दोघे भाऊ निघून गेल्यावर त्याच्या मित्रांना फार वाईट वाटलें. परंतु कोणाची तोंड उघडून बोलण्याची छाती नव्हती. राजाज्ञा झाल्यावर सरदारांपैकीं तिघांनीं केदार व त्याच्या दोघा भावांचा पत्ता काढला व जाऊन भेटले व म्हणाले–"आतां राजाज्ञा झाली आहे. चला परत स्वदेशीं!"

"त्यांच्या बोलण्यावर विश्वास करूं नका. त्यांत कांहींतरी धोका आहे!" कांचनप्रभेनें तिघां भावंडांना सावध केलें.

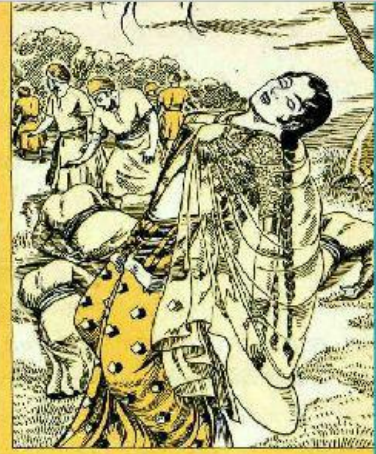
"आम्ही राजाचे गुप्तचर नाहीं. फसवेगिरीचा धंदा आम्ही आयुष्यांत केला नाहीं. युद्ध करणें हा एकच धंदा केला या तिघांच्या जिवाला कांहीं धोका आहे असें आम्हांला कळल्यास आम्ही प्राणपणानें त्यांचें रक्षण करूं." तिघे सरदार म्हणाले.

"राजाचा खरा हेतू तुमच्या मित्रांना देखील कळलेला नाहीं." कांचनप्रभा पतीला व दोघां दीरांना म्हणाली.

तिघे [illegible] तिच्या दोघां दीरांना आवडलें नाहीं. म्हणाले–"आपल्या मनांतली भीति आमच्या मनांत ओतण्याचा यत्न कशाला करतेस? आपल्या सख्या मित्रांबरोबर युद्ध करीत असतां मरण आलें तर तें आम्हांला जास्त आवडेल."

सर्व स्वदेशीं परतले. कांचनप्रभेचें म्हणणेंच खरें ठरलें. केदार व त्याच्या बंधूंना त्यांच्या सरदार मित्रमंडळींपासून वेगळे करण्यासाठीं राजानें एक युक्ति केली. राजानें आपल्या खास दरबारी मंडळींना मेजवानी दिली. सर्व सरदार हजर होते. कांचनप्रभा व तिघे बंधू घरीं एकटे आहेत हें पाहून ठरल्याप्रमाणें कांहीं लोकांनीं त्यांच्या घराला गराडा घातला. परंतु तिघां शूर बंधूंसमोर त्यांचा किती वेळ टिकाव लागणार. त्यांतले कित्येक मेले व बाकी पळून गेले.

तेवढ्यांत राजाचा एक खास अधिकारी तिघां बंधूंना येऊन भेटला व म्हणाला कीं तुमच्या घरांवर कांहीं भामट्यांनीं हल्ला केल्याचें महाराजांना कळलें व त्यांना त्यांचें फार वाईट वाटलें. या संकटांतून तुमचा बचाव झाला हें ऐकून महाराजांनीं तुमचा

खास सत्कार करण्याचें ठरवून तुम्हांला आदरपूर्वक बोलावून घेऊन यायला सांगितलें आहे.

त्या अधिकाऱ्याच्या बोलण्यावर विश्वास करून तिघे बंधू घराबाहेर पडले. लगेच राजाच्या शिपायांनीं त्यांना कैद करून एकांतांत राजासमोर उभें केलें. "या तिघांना शिरच्छेदाची मी शिक्षा देतों." राजा म्हणाला.

राजाज्ञेप्रमाणें तिघांना शिक्षा देण्यांत आली. कोणाला ती गोष्ट कळलीदेखील नाहीं. तरी इतकी महत्वाची गोष्ट लपते

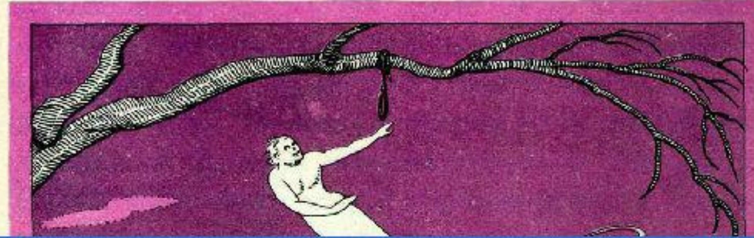
कशी. कांहीं सरदारांना ती गोष्ट कळली व त्यांनी वध्यस्थानीं जाऊन तिघांचीं प्रेतें स्वतःच्या डोळ्यांनीं पाहिली. त्यांच्याबरोबर कांचनप्रभा पण गेली होती. पतीचें प्रेत पाहून तिच्या हृदयाला धक्काच बसला.

राजानें क्षुद्रबुद्धीनें केलेलें हें काम त्याच्या कांहीं सरदारांना आवडलें नाहीं व त्यांनीं बंड केलें. राजा कांहीं गुन्हा करीत नाहीं असें पंचांचें म्हणणें पडलें. "पंच काय बरळतात?" असें कांहीं सरदारांचें म्हणणें होतें. दोन तट पडले. सैन्यांत देखील दोन तट पडले. शेवटीं त्यांचें परस्परांशीं युद्ध पण झालें व जें व्हायचें तेंच झालें. त्या युद्धांत स्वतः राजा मेला व राज्य नष्ट झालें.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— "राजा! या सर्वनाशाला कारण कोण? व कोणाचा दोष किती? उत्तर माहीत असून तूं दिलें नाहींस तर त्याचा परिणाम तुला माहीत आहेच, तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायांवर लोळूं लागतील."

विक्रमार्क म्हणाला—"सर्व चूक राजाची. ज्योतिष्यांनीं भविष्य वर्तवल्यावर सरदारांच्या सांगण्याप्रमाणें त्यानें केलें नाहीं. एक अपूर्व सुंदरी सहजीं आपली पत्नी होईल या आशेनें त्यानें तिच्या रक्षणाचें सोंग केलें. पण त्याचा तो डाव फंसला. पुढें त्यानें आपल्या सरदारांना विश्वासघातानें ठार करविलें. सर्वनाशाचें बी त्यानेंच पेरलें. म्हणून दोषी तोच."

अशातऱ्हेनें राजाचें मौन भंग झाल्यावर वेताळ प्रेताबरोबर नाहींसा झाला व जाऊन झाडाला लोंबकळूं लागला. (कल्पित)

स्त्रीला आवडणारी वस्तु

एकदां एक राजा आपल्या राणीसह उद्यानांत विहार करायला गेला असतां राणीनें राजाला विचारलें—"महाराज! स्त्रीजातीला आवडणारी वस्तु कोणती, सांगा पाहूं!"

राजा नुकत्याच उमललेल्या फुलांच्या कळ्याकडे पाहून म्हणाला—"फुलें!"

"नाहीं!" राणी म्हणाली.

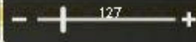
स्त्रीला सर्वांत जास्त आपला पती, आपलीं मुलें, आपले दागिने, आपलीं लुगडीं अशीं एकामागून एक नांवें राजा सांगत गेला. पण राणी म्हणाली—"नाहीं!"

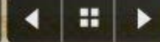
राणीच्या प्रश्नाचें बरोबर उत्तर काय हें कळलेंच पाहिजे असें राजानें मनाशीं ठरविलें व बरोबर उत्तर देणाऱ्याला एक हजार वराह बक्षिस मिळेल असेंदेखील जाहीर केलें.

दुसऱ्या दिवशीं राजवाड्यासमोर राणीच्या प्रश्नाचें बरोबर उत्तर देण्याच्या हेतूनें आलेल्या लोकांची गर्दी जमा झाली. परंतु, राणीच्या मनाला समाधानकारक उत्तर न देणारास पंचवीस फटक्यांची शिक्षा देण्यांत येईल असा राजानें हुकूम काढला म्हणून कोणीच उत्तर द्यायला तयार झालें नाहीं व सर्व आपापल्या घरीं निघून गेले.

राजाला त्या गोष्टीचा राग आला व त्यानें आणखी एक दवंडी पिटविली. राजा उद्यां सकाळीं एक कबूतर सोडील. तें ज्या घरावर जाऊन बसेल त्या घरांतल्या माणसानें उत्तर दिलें पाहिजे. राणीला तें उत्तर पसंत न पडल्यास उत्तर देणारास फांशीची शिक्षा दिली जाईल.

पहिली दवंडी ऐकून लोकांना जितका आनंद व उत्साह वाटला होता तितकीच

निराशा व भीती दुसरी दवंडी ऐकून वाटली. राजा दररोज सकाळीं कबूतर सोडून एकेका घरच्या माणसाला फाशी देणार अशी राजधानींतल्या प्रत्येकाला धास्ती बसली.

दुसऱ्या दिवशीं राजानें सोडलेलें कबूतर एका खेडेगांवांतल्या एका झोंपडीवर जाऊन बसलें. राजाचे शिपाई त्या झोंपडी जवळ गेले. जाऊन पाहतात तर घरांत एक मुलगा जाळें विणीत बसला होता. शिपायांनीं त्यालाच धरलें आणि राजासमोर हजर केलें.

राजानें त्याला धरून आणण्याचें कारण राणीचा प्रश्न व त्याचें राणीला समाधानकारक असें उत्तर न दिल्यास होणारा परिणाम वगैरे सर्व गोष्टी सांगितल्या.

"पंधरा दिवसांनीं बरोबर उत्तर देतों!" असें तो मुलगा म्हणाला. राजानें त्याला पंधरा दिवसांची सवड दिली. ते पंधरा दिवस त्यानें कित्येक स्त्रियांना त्यांना सर्वांत जास्त आवडीची वस्तु कोणती हें विचारलें. काहींनीं दागिने सांगितले, कांहीं मुलें म्हणाल्या, कांहीं नातवंडें म्हणाल्या. त्यांनीं सांगितलेलीं सर्व उत्तरें सर्वांना माहीत अशींच होतीं.

अगदीं एकच दिवस उरला होता. आतां आपल्याला मरण हें आहेच. देवाच्या

भरंवशावर सर्व टाकावें असें ठरवून तो विचार करीत एका सरोवराच्या काठीं बसला असतां तिकडे एक म्हातारी आली व त्याला एकटाच बसलेला पाहून थांबून म्हणाली—"कायरे मुला कोणत्या विचारांत बसला आहेस?" त्यानें म्हातारीला त्याच्यावर ओढवलेला प्रसंग वर्णन करून सांगितला.

ती म्हणाली—"प्रश्नाचें उत्तर अगदीं सोपें आहे!"

"आजीबाई! काय तें सांगाल तरी!" त्यानें चकित होऊन विचारलें.

"आणखी काय असणार? नवऱ्यावर अधिकार! ती राणी पहा नवऱ्याला कशी नाचवीत आहे ती." असें सांगून व आपली काठी टेकीत म्हातारी निघून गेली. दुसऱ्या दिवशीं राजानें त्याला पुन्हां तोच प्रश्न विचारला—"स्त्रीजातीला सर्वांत प्रियवस्तु कोणती?"

"नवऱ्यावर अधिकार!" तो मुलगा म्हणाला.

राजा तें उत्तर ऐकून मनांतल्या मनांत थोडा दचकून म्हणाला—"मला नाहीं वाटत!"

"राणीसरकारांनीं एका लहानशा प्रश्नाचें उत्तर मिळविण्यासाठीं तुमच्याकडून एवढी धांवपळ करविली ही गोष्ट पुरे नाहीं का माझें उत्तर बरोबर आहे कीं नाहीं हें कळायला?" मुलानें विचारलें.

"त्यानें दिलेलें उत्तर बरोबर आहे ना!" राजानें राणीला विचारतां तिनें फक्त मान हलवून होकार दिला.

राणीच्या मनाचें समाधान झाल्याची खात्री पटल्यावर राजानें त्या मुलाला एका ऐवजीं दोन हजार वराह देऊन निरोप दिला.

आठ खुजे

मलय समुद्राच्या किनाऱ्यावर महावीर नांवाचा एक योद्धा रहात असे. त्याच्या पराक्रमाचा गोष्टी जगभर प्रसिद्ध होत्या. एकदां महावीर समुद्रकाठीं फिरत असतां त्याला कोणीतरी समुद्रांतून किनाऱ्या-कडे येत असलेला दिसला. त्याचा भव्य देह पाहून तो महाकाय द्वीपाचा राहणारा असावा हें ओळखायला महावीराला वेळ लागला नाहीं. तो महाकाय समुद्रकिनाऱ्या-वर येतांच महावीरानें त्याला विचारलें— "कोण तुम्ही? कोठून आलांत? काय पाहिजे तुम्हांला?"

"मी महाकाय द्वीपाचा राहणारा. आमच्या राजानें महावीर नांवाच्या महा पराक्रमी वीराला भेटून येण्यासाठीं मला पाठविलें आहे." तो म्हणाला.

"तो महावीर का? कोठें तरी शिकारीला गेला आहे. काय काम आहे हें सांगितलेंत तर तो आल्यावर त्याला मी कळवीन." महावीर म्हणाला.

"आमच्या राणीसरकारांचा प्रसवकाळ जवळ आला आहे. त्यांना आतांपर्यंत दोन मुलें झालीं. पण दोघां मुलांना जन्मल्या-बरोबर कोणी तरी उचलून घेऊन गेला. आतां जें मूल होईल त्याचें रक्षण करण्यासाठीं महावीरानें यावें अशी महाराजांची इच्छा आहे. म्हणून महाराजांनीं मला पाठविलें आहे. या पूर्वीं महाराजांनीं मुलांच्या रक्षणासाठीं कित्येक शूरवीर नेमले. परंतु चोर कोण, कोठून व कसा आला आणि मुलांना घेऊन गेला हें कोडें अद्याप उलगडलें नाहीं." महाकाय म्हणाला.

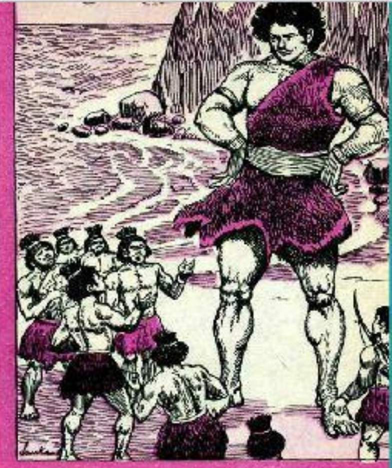
"बरें तर तो महावीर आल्यावर त्याला मी हा निरोप सांगेन." महावीर म्हणाला.

महाकाय आला होता तसाच परत समुद्रांतून निघून गेला. दुसऱ्या दिवशीं महावीर त्याच जागीं हिंडत असतां त्याला आठ खुजे खेळत असलेले दिसले. त्यानें त्यांना विचारलें—"कोण तुम्ही?"

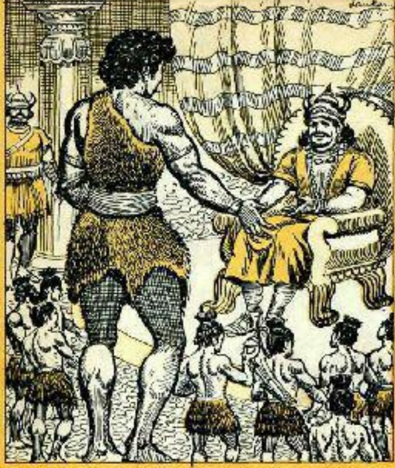
"आम्ही खुजे आहों. आमच्या पैकीं प्रत्येकाला एकेक दिव्य शक्ति प्राप्त आहे. मला दगड म्हणतात. कारण मी एका जागीं बसलों कीं तेथून मला बाजूला सारणें कोणाला शक्य नाहीं." खुजांपैकीं एकजण म्हणाला.

"पाहूं तर दे मला तुझी ती शक्ति!" महावीर म्हणाला. दगड एका जागीं बसला. महावीरानें त्याला एका हातानें ढकलण्याचा यत्न करून पाहिला. दोन्ही हातांनीं ढकलून पाहिलें. दगडाच्या दिव्यशक्तीची खात्री पटल्यावर चकित होऊन त्यानें इतरांना त्यांच्या शक्तींचें वर्णन विचारलें.

एकाचें नांव दिव्यकर्णी होतें. समुद्रापली-कडे कोणी कांहीं बोललें तरी तें त्याला ऐकूं येई. आणखी एकाचें नांव दिव्यस्पर्शी होतें. समुद्रापलीकडे मुंगी चावली तरी

त्याला तें कळें. तिसऱ्याचें नांव महाज्ञानी होतें. जगांत घडणारी प्रत्येक गोष्ट त्याला कळे. चौथ्याचें नांव लघुहस्ती. कोंबडी अंडीं उबवीत बसली असली तरी तीं तिच्या पोटाखालून तिच्या नकळत उचलून नेण्याची शक्ति त्याच्या अंगांत होती. पांचव्याचें नांव आरोहक होतें. कांचेची गुळगुळीत उभी भिंत असली तरी ती चढून ओलांडून तो जात असे. सहावा धनुर्विद्येंत निष्णात होता. शेंकडों पक्षी आकाशांत उडत असले तरी त्यांतल्या पाहिजे असेल त्या पक्ष्याला नेम मारून तो खालीं पाडीत असे. सातव्याचें

नांव दारुब्रम्ह होतें. त्याच्या हातांत काठी देऊन त्या काठीची वाटेल ती वस्तु तो तयार करून दाखवी.

महावीरनें दारुब्रम्हला विचारलें—"समज, तुला एक जहाज तयार करायला सांगितलें तर किती वेळ लागेल ?"

तो म्हणाला—"तुम्ही स्वतः भोंवती एक प्रदक्षिणा करून माझ्याकडे वळण्यापूर्वीं जहाज तयार होईल."

"तयार कर पाहूं ! असें म्हणून महावीर स्वतः भोंवती फिरला. त्याची पाठ फिरतांच दारुब्रम्हनें एक गवताची काडी पाण्यांत फेंकली. पाहिलें तर खरोखरच एक जहाज पाण्यांत तरंगत होतें.

"मला महाकाय द्वीपांत जावयाचें आहे. येतां का माझ्या मदतीला !" त्यानें त्या खुजांना विचारलें.

"येतों !" असें ते म्हणाले व महावीराबरोबर जहाजांत बसले. सर्व महाकाय बेटावर येऊन पोंचले. महावीर आल्याची वार्ता ऐकून राजा त्याच्या व त्याच्या खुजा मित्रांच्या सत्कारासाठीं आला. तो महावीराला म्हणाला—"तुम्ही कसे अगदीं वेळेवर आला आहां. आजच राणी सरकारांच्या पोटांत दुखूं लागलें आहे. पूर्वीं मला दोन मुलें झालीं परंतु रात्रीच्या रात्रीं तीं नाहींशीं झालीं. या मुलाला कोणी तसेंच उचलून नेऊं नये म्हणून मुद्दाम मी तुम्हांला तसदी दिली."

महावीर म्हणाला—"महाराज ! आपण भिण्याचें मुळींच कारण नाहीं. मी आपल्या मुलाचें रक्षण करूं शकलों नाहीं तर आपण माझें डोकें उडविलें तरी चालेल."

राजवाड्यांत तिजोरीसारखी एक लोखंडी भिंतींची एक खोली राजानें करवून ठेवली होती. त्या खोलीला वारा यावा म्हणून चिमणीसारखें एक भोंक ठेवलें होतें. त्या खोलींत राणी बाळंत झाल्यावर मुलाला व सुईणीला ठेवण्यांत आलें. खोलीवर कडक पाहारा होता. महाज्ञानी महावीराला म्हणाला—"मुलाचें रक्षण करूं शकलों नाहीं तर डोकें कापून घ्यावें अशी प्रतिज्ञा करून तूं मोठी चूक केलीस. त्या मुलाचें रक्षण करणें आपल्याला शक्य नाहीं."

"तुला सर्व कळलें आहे तर ?" महावीरानें विचारलें.

"राजाची बहीणच चोर आहे ! बहिणीला मंत्रशक्ती प्राप्त आहे. अदृश्यपणें येऊन ती भोकांतून मुलाला उचलून घेऊन जाईल."

त्याप्रमाणें ती आली व तिनें हात घालून मुलाला उचललें तर काय करावयाचें हें महावीरानें सुचविलें.

अर्धी रात्र लोटल्यावर दिव्यकर्णी म्हणाला—"महाकाय राजाची बहीण आपल्या किल्ल्यांतून निघाली आहे. पूर्वीं चोरून नेलेल्या मुलांवर चांगला पाहारा ठेवायला आपल्या नोकरांना बजावून सांगत आहे. तिच्या घराला खिडक्या किंवा दारें नाहींत. तिच्या किल्ल्याच्या भिंती कांचेसारख्या तुळतळीत आहेत." थोडा वेळ थांबून दिव्यकर्णी म्हणाला—"ती येऊन पोंचली. पाहारेकऱ्यांना ती किल्ल्यांत शिरल्याचें कळलें देखील नाहीं."

नंतर एक काळा हात भोकांतून आंत शिरतांना दिसला. तो पाहून दगड नांवाच्या खुजानें तो धरून ठेवला व भोकाच्या तोंडावर बसून राहाला. हात मागें सरकण्याच्या प्रयत्नांत तुटला. सर्व चकित होऊन तो तुटलेला हात पाहूं लागले. ती संधी साधून त्या राक्षसीण बहिणीनें दुसऱ्या हातानें मुलाला पाळण्यांतून उचलून घेतलें आणि निघून गेली.